

УДК 371.4 + 37.03

© Іонова О. М., Лупаренко С. Є., Партола В. В., 2021

<http://orcid.org/0000-0002-9306-5553>

<http://orcid.org/0000-0002-3111-5340>

<http://orcid.org/0000-0002-2575-9692>

DOI 10.34142/23128046.2021.50.07

О. М. Іонова
С. Є. Лупаренко
В. В. Партола

ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВАЛЬДОРФСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

У статті визначено основні тенденції становлення та розвитку вальдорфського руху в Україні (із 1991 р. по цей час). Актуальність і доцільність дослідження зумовлена нагальною потребою звернення до кращих традицій світової педагогіки з метою використання її надбань у сучасному освітньому процесі, об'єктивного й систематичного вивчення досвіду Вальдорфської школи, яка на практиці вирішує широке коло актуальних освітньо-культурних проблем.

Мета дослідження – здійснити аналіз тенденцій становлення та розвитку українського вальдорфського руху в контексті розвитку міжнародного культурно-освітнього вальдорфського руху. Методи дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація наукових джерел), історичні, порівняльно-зіставні.

Схарактеризовано основні етапи становлення та розвитку світового вальдорфського руху: I етап (1919–1937 рр.) – етап наукового обґрунтування та втілення в освітню практику концептуальних положень Штайнер-педагогіки; II етап (1938–1944 рр.) – етап заборони націонал-соціалістами роботи німецьких вальдорфських шкіл; III етап (1945–1968 рр.) – етап відродження зруйнованого нацистами вальдорфського руху та відкриття нових шкіл у Європі, Північній та Південній Америці; IV етап (1969–1990 рр.) – етап визнання Вальдорфської школи як найуспішнішого внеску Німеччини у світову педагогіку, заснування нових шкіл у Німеччині та за її межами; V етап (1991–2019 рр.) – етап динамічного розвитку міжнародного вальдорфського руху, який охопив країни колишнього Радянського Союзу та соціалістичного табору, держави Азії тощо.

Визначено основні тенденції становлення та розвитку вальдорфського руху в Україні у площині теоретико-концептуального обґрунтування доцільності використання вальдорфських ідей і технологій, науково-дослідницької роботи в галузі вальдорфської педагогіки, організаційно-процесуальної діяльності з упровадження вальдорфських підходів, розробки змісту вальдорфської освіти та професійної підготовки вальдорфського вчителя.

Ключові слова: Вальдорфська школа, світовий вальдорфський рух, Україна, становлення, розвиток, тенденції.

Ionova O., Luparenko S., Partola V. The tendencies of formation and development of Waldorf movement in Ukraine. The article presents the main tendencies of formation and development of Waldorf movement in Ukraine (from 1991 to the present). The relevance and feasibility of the study are caused by the urgent need to address the best traditions of world pedagogy in order to use its achievements in modern educational process, objectively and systematically study the experience of Waldorf school which practically solves a wide range of current educational and cultural problems.

The aim of the study is to analyze the tendencies of formation and development of Ukrainian Waldorf movement in the context of development of Waldorf international cultural and educational movement. The research methods are: general scientific methods (analysis, synthesis, generalization, comparison, classification of scientific sources), historical and comparative methods.

The main stages of formation and development of world Waldorf movement have been characterized in the article. The first stage (1919-1937) is a stage of scientific substantiation and implementation of the conceptual positions of Steiner-pedagogy in educational practice. The second stage (1938-1944) is a stage of prohibition of work of German Waldorf schools by National Socialists. The third stage (1945-1968) is a stage of revival of Waldorf movement destroyed by Nazis and opening of new schools in Europe, North America and South America. The fourth stage (1969-1990) is a stage of recognition of Waldorf school as Germany's most successful contribution to world pedagogy, establishment of new schools in Germany and worldwide. The fifth stage (1991-2019) is a stage of dynamic development of international Waldorf movement that swept the countries of the former USSR and socialist countries, Asian countries etc.

The authors have determined the main tendencies of formation and development of Waldorf movement in Ukraine. They are: theoretical and conceptual substantiation of expediency of using Waldorf ideas and technologies, research work in the sphere of Waldorf education, organizational and procedural activities for the implementation of Waldorf approaches, development of the content of Waldorf education and Waldorf teachers' professional training.

Keywords: Waldorf school, world Waldorf movement, Ukraine, formation, development, tendencies.

Вступ. У вітчизняній освітній галузі простежуються дві домінуючі тенденції – відродження національної самосвідомості, української культури, а також прагнення до інтеграції у світовий і загальноєвропейський освітній простір, спрямованість на полікультурність. Усе це зумовлює нагальну потребу об'єктивного й систематичного дослідження досвіду розвитку освіти

у світі, звернення до вивчення кращих традицій світової педагогічної науки з метою використання її надбань у сучасному освітньому процесі.

У вище зазначеному контексті особливу зацікавленість викликає вальдорфська (Штайнер-) педагогіка. Адже за понад 100-річну історію свого успішного існування Штайнер-педагогіка не тільки не зникла з освітнього простору, але й навпаки – значно зміцнила свої позиції у світі й перетворилася на масштабний міжнародний освітньо-культурний рух, котрий охоплює 67 країн світу, розташованих на всіх континентах.

Варто уваги те, що у країнах, де вальдорфські школи давно успішно функціонують й високо поцінуються (зокрема, Данія, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Швейцарія, Швеція), держава підтримує ці заклади освіти економічно, справедливо вважаючи, що цим заощаджує кошти на проведення різних реформаторських експериментів, адже кращим джерелом ідей та гарним взірцем для реформування системи освіти країни є саме вальдорфські школи. Яскравим прикладом виступає фінська система освіти, що вважається однією з найефективніших у світі, і яка в концептуальному та технологічному аспектах чимало сприйняла від Вальдорфської школи. Усе це свідчить про те, що в основі Штайнер-педагогіки є загальнолюдський культурний імпульс, значущий і актуальний для сучасності.

Досвід Вальдорфської школи засвідчив, що вона на практиці вирішує широке коло актуальних освітньо-культурних проблем (з огляду на це ЮНЕСКО визнала Вальдорфську школу школою XXI століття). До таких проблем слід віднести: цілісний розвиток дитини, її «голови, серця, рук» (інтелектуальний, емоційно-почуттєвий і вольовий розвиток особистості); здоров'язбереження дітей (реалізація салютогенетичного підходу до освіти школярів); формування соціальної активності й мобільності; нівелювання соціальної, релігійної, національної, расової та інших нерівностей; запобігання появі різних асоціальних явищ (наркоманія, алкоголізм, психонасилля, а також сугестивний вплив тоталітарних і окультних сект); навчання й виховання дітей, які потребують особливого піклування (інклюзивна освіта); соціалізація дітей і молоді з девіантними формами поведінки (наркомани, безпритульні, злочинці).

Актуальність даного дослідження підсилюється й тим, що в різних містах (Дніпро, Запоріжжя, Київ, Кременчук, Кривий Ріг, Миколаїв, Одеса, Рівне, Харків тощо) відбуваються процеси створення шкіл, де втілюються вальдорфські підходи до навчання й виховання школярів.

Успішність упровадження вальдорфських ідей і технологій вимагає вивчення та творчого осмислення різних аспектів Вальдорфської школи. Це сприятиме подоланню або уникненню численних помилок, віднаходженню оптимального шляху реалізації вальдорфських підходів у вітчизняній освіті із урахуванням національної та культурної специфіки.

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що філософські, психолого-педагогічні, дидактичні засади Вальдорфської школи обґрунтовано Р. Штайнером – творцем антропософії та фундатором першої Вальдорфської школи (м. Штуттгарт, Німеччина, 1919 р.) (Steiner, 1990-1992).

Теорія та практика Вальдорфської школи широко досліджуються сучасними зарубіжними науковцями – такими, як: В. Вембер (Wember, 2015), М. Глеклер і В. Гебель (Glöckler & Goebel, 2010), Ф. Карлгрен (Calgren, 1995), Е. Краніх (Kranich, 1969), Х. Риттельмайєр (Rittelmeyer, 2018) та ін.

Вітчизняними вченими узагальнено науково-педагогічні основи навчально-виховного процесу в сучасній школі за ідеями вальдорфської педагогіки (Іонова, 2000), розкрито соціально-педагогічні основи гармонізації виховного середовища дитини в діяльності вальдорфських шкіл (Mezentseva, 2019), висвітлено різні проблеми та шляхи їх вирішення у Вальдорфській школі, зокрема розвиток пізнавальної активності дітей (Luparenko, 2008), збереження здоров'я дитини (Lukashenko, 2009), формування інтелектуальних умінь школярів (Partola, 2012) тощо.

Водночас у психолого-педагогічній науці проблема з'ясування основних тенденцій становлення вальдорфського руху в Україні не стала предметом спеціального вивчення.

Мета та завдання. *Мета дослідження* – здійснити аналіз тенденцій становлення та розвитку українського вальдорфського руху. *Завдання:* висвітлити основні етапи розвитку міжнародного культурно-освітнього вальдорфського руху; визначити провідні тенденції становлення та розвитку вальдорфського руху в Україні.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс методів, а саме: загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація наукових джерел), що стало основою для з'ясування ступеня наукової розробки проблеми, систематизації думок українських та зарубіжних учених щодо порушеної проблеми; історичні, які дали змогу висвітлити проблему дослідження в динаміці й у хронологічній послідовності; порівняльно-зіставні, що дозволило визначити загальні тенденції розвитку вальдорфського руху в різних країнах, а також специфічні тенденції, характерні для українського вальдорфського руху.

Результати. Узагальнення наукових джерел (Calgren, 1995; Childs, 1996; Chopic, 2014; Ionova, 2000, 2008, 2011; Kranich, 1969; Lukashenko, 2009; McAlice, 1994; Mezentseva, 2019 та ін.), урахування особливостей суспільно-політичних і культурно-освітніх змін у світі, розвитку психолого-педагогічної науки, посилення впливу ідей вальдорфської педагогіки дало

можливість висвітлити етапи становлення та розвитку міжнародного вальдорфського руху від заснування першої Вальдорфської школи (1919 р., м. Штуттгарт, Німеччина) до цього часу, а саме:

– I етап (1919–1937 рр.) – етап наукового обґрунтування та втілення в освітню практику концептуальних положень Штайнер-педагогіки (Steiner, 1990-1992). Цей етап характеризується активною просвітницькою діяльністю Р. Штайнера та перших вальдорфських учителів, спрямованою на поширення вальдорфських ідей. Унаслідок цього було створено Союз вільних вальдорфських шкіл (1933 р., м. Штуттгарт), засновано вальдорфські школи не лише в Німеччині (8 шкіл), а й за її межами (Велика Британія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, США, Угорщина, Швейцарія);

– II етап (1938–1944 рр.) – етап заборони націонал-соціалістами роботи німецьких вальдорфських шкіл (однак продовжували діяти англійські, американські та швейцарські заклади освіти);

– III етап (1945–1968 рр.) – етап відродження зруйнованого нацистами вальдорфського руху, що супроводжувався заснуванням нових вальдорфських шкіл не лише в Європі, й у Південній та Північній Америці;

– IV етап (1969–1990 рр.) – етап визнання Вальдорфської школи як найуспішнішого внеску Німеччини у світову педагогіку, що зумовило закономірне посилення інтересу та заснування нових вальдорфських шкіл як у Німеччині, так і за її межами (кількість шкіл у світі зросла зі 100 до 400);

– V етап (1991–по цей час) – етап динамічного розвитку міжнародного вальдорфського руху, який охопив країни колишнього СРСР (Вірменія, Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, Росія, Україна тощо) та колишнього соціалістичного табору (Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія та ін.), держави Азії (КНР, Південна Корея, Таїланд, Філіппіни, Японія тощо), Австралію, Нову Зеландію тощо. На межі тисячоліть (2000 р.) ЮНЕСКО визнала Вальдорфську школу школою XXI століття. І зараз у світі існує майже 1200 вальдорфських шкіл в 67 країнах світу.

Світовий вальдорфський рух координується низкою міжнародних організацій. Окрім вище зазначеного Союзу вільних вальдорфських шкіл, – це Міжнародна Рада вальдорфської/Штайнер освіти («Гаазьке Коло»), Європейська Рада Штайнер/вальдорфської освіти (ECSWE), «Міжнародна асоціація Штайнер/вальдорфської ранньої освіти дітей» («IASWECE» – «International Association for Steiner/Waldorf Early Childhood Education», м. Дорнах, Швейцарія), Благодійний фонд «Друзі мистецтва виховання» («Freunde der Erziehungskunst», м. Берлін, Німеччина), Вільна вища школа духовної науки та Педагогічна секція Гетеануму (м. Дорнах, Швейцарія),

Міжнародна Асоціація вальдорфської освіти у Центральній та Східній Європі (IAO) тощо (Kranich, 1969; WaldorfPedagogic, 1994).

Здійснена періодизація окреслює поступ міжнародного вальдорфського руху в глобальному вимірі, але вона передбачає також певні модифікації в межах окремих країн.

Вивчені в ході дослідження підходи до реалізації вальдорфських ідей в освітній практиці різних країн світу дозволяють зробити висновок стосовно пластичності і рухливості Вальдорфської школи, її високої адаптивності до освітньо-культурних умов конкретної країни.

Установлено, що започаткування вальдорфського руху в Україні збіглося з періодом перебудови, гуманізації і демократизації соціуму, освітньо-культурних перетворень, що зумовлювалися відродженням незалежності держави (1991 р.). Діяльність вальдорфських ініціатив у різних українських містах від свого виникнення до події відкриття перших вальдорфських шкіл була схожою: читання ксерокопійованих, часто самовидавницьких текстів із вальдорфської педагогіки; перші вступні семінари із запрошенням зарубіжних фахівців; глибокий аналіз, порівняння і співставлення вальдорфської педагогіки зі світовою й вітчизняною педагогікою; перші спроби в окремих класах державних закладів освіти впровадити викладання згідно з вальдорфськими методиками тощо.

Реалізація ідей Штайнер-педагогіки була своєрідною відповіддю на виклики часу: Вальдорфська школа стала освітньою альтернативою традиційній школі, що потребувала модернізації. У цих умовах завдяки значним зусиллям українських педагогів-ентузіастів Вальдорфська школа змогла успішно адаптуватися до національних реалій та інтегруватися в цілісну освітню систему країни.

За ініціативи українських освітян протягом 1990-х рр. було відкрито вальдорфські школи в Одесі (1991 і 1993), у Дніпропетровську (1995 і 1998) та Харкові (1997); утворено Всеукраїнську громадську організацію (ВГО) «Асоціація вальдорфських ініціатив в Україні» (АВІУ) (1997), основна діяльність якої спрямовувалася на підтримку та сприяння закладам освіти й організаціям, що втілюють вальдорфську педагогіку в Україні.

Ураховуючи те, що власний український досвід упровадження ідей вальдорфської педагогіки був недостатнім і потребував опрацювання, Міністерством освіти і науки України було започатковано узагальнюючий науково-методичний експеримент усеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні» (наказ № 363 від 06.05.2001 р.).

Слід відмітити, що підписання цього документу, відповідно до якого вальдорфська педагогіка визнавалася державою (утім, поки ще як

експеримент), сприяло активному розвитку вальдорфських ініціатив, стало правовим підґрунтям для діяльності вальдорфських закладів. У низці українських міст було засновано нові вальдорфські школи, наприклад: у Кривому Розі (2002), Києві (2003, 2007, 2014).

Згідно із наказом Міністерства освіти і науки України «Про завершення узагальнюючого науково-методичного експерименту усеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні» (наказ № 1044 від 15.09.2014 р.) педагогічна система «Вальдорфська школа» була рекомендована до впровадження в заклади загальної середньої освіти України.

Відзначимо, що українські вальдорфські школи мають, як правило, приватну форму власності, проте вальдорфські класи працюють і в державних закладах загальної середньої освіти, зокрема №№ 194 та 203 м. Києва, № 94 м. Харкова тощо.

Найважливішою ланкою втілення ідей Штайнер-педагогіки стала спеціальна підготовка вальдорфських педагогів. Спільними зусиллями українських вальдорфських ініціатив під егідою Міжнародної Асоціації вальдорфської освіти у Центральній та Східній Європі (ІАО) було створено навчальний трирічний семінар (1995), по закінченні якого педагоги отримують диплом міжнародного зразка, що надає їм право викладати у вальдорфських школах.

Не менш значущим чинником реалізації вальдорфських ідей в українському освітньому просторі була розробка власного навчально-методичного забезпечення, насамперед навчальних планів і програм. Зараз Типовий навчальний план та Навчальні програми для вальдорфських шкіл в Україні (1-12 класи) мають відповідні грифи Міністерства освіти і науки України.

Значущим аспектом була також просвітницька робота та знайомство широкої громадськості, насамперед освітян і батьків, з основними ідеями вальдорфської педагогіки. Плідна взаємодія педагогів із батьками спрямовувалася на спільне розуміння освітніх завдань і спільну відповідальність сім'ї та школи за розвиток дитини. Зміцненню співпраці з батьками сприяли: проведення «батьківських днів» (раз на тиждень батьки спільно з дітьми були залучені до звичних шкільних справ, як-то: співи, ліплення, малювання, в'язання, шиття, праця в майстерні, гра на музичних інструментах), організація спільних заходів (ярмарок, виставок, календарних свят), занять у різних мистецько-практичних гуртках (оркестри, шкільний театр, хори).

Організація українських вальдорфських шкіл у багатьох аспектах переважно відповідала ідеям Р. Штайнера. Утім, кожний заклад освіти як

живий організм адаптувався до українських реалій. Так, чималу роль у вальдорфських закладах України відіграє не лише колегія вчителів, а й директор (носій єдиноначальності в управлінні школою) та адміністрація. Учителі українських вальдорфських шкіл отримують не лише державну педагогічну освіту, але й навчаються на семінарах і курсах вальдорфських учителів. Проте у школах працюють і вчителі-предметники, котрі не мають відношення до вальдорфської освіти. Це не є суперечністю, адже основне завдання вчителя – любити дитину, любити свою роботу та виконувати її свідомо, мати зворотній зв'язок з іншими педагогами та батьками учнів.

Особливістю розвитку вальдорфського руху в Україні є його підтримка з боку науково-педагогічної спільноти, співпраця з вченими Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Київського університету імені Бориса Грінченка, Інституту проблем виховання НАПН України тощо. Зокрема, це виявилось у проведенні ґрунтовної науково-дослідницької роботи, результатами якої був захист докторської (О. Іонова) та низки кандидатських (С. Гозак, Л. Литвин, О. Лукашенко, С. Лупаренко, О. Мезенцева, В. Новосельська, В. Партола, О. Передерій) дисертацій.

Обговорення. Проведений науковий пошук уможливив порівняльний аналіз тенденцій розвитку вальдорфського руху в різних країнах, перш за все, у країнах колишнього СРСР. Так, спільними тенденціями є такі: зростання відкритості, диверсифікації й комерціалізації освіти; демократизація процесу управління закладами освіти; модернізація навчальних планів і програм загальної освіти, ґрунтуючись на принципах відкритості, гуманізації, варіативності, інтеграції навчальних дисциплін, що, у свою чергу, відбиває особистісно-орієнтовану парадигму освіти; спрямованість на полікультурність та взаємодію з міжнародними вальдорфськими організаціями; зростання попиту на здобуття вальдорфської освіти; тісна співпраця вальдорфських шкіл і суспільних інституцій, педагогів та батьків; посилення уваги до підготовки вальдорфського вчителя.

До відмінних тенденцій розвитку вальдорфського руху в Україні слід віднести, насамперед, пріоритет психолого-педагогічних досліджень у галузі вальдорфської педагогіки, що є фундаментом для процесів адаптації Штайнер-педагогіки до умов української школи, підґрунтям для розробки змісту вальдорфської освіти з урахуванням національної специфіки.

Висновки. Отже, визначено основні тенденції становлення та розвитку вальдорфського руху в Україні (із 1991 р. по цей час) у контексті розвитку міжнародного культурно-освітнього вальдорфського руху. Так, на

рівні *теоретико-концептуального обґрунтування* слід віднести такі: зміна орієнтації освіти із соціально-детермінованої на особистісну; спрямованість на гуманізацію та гуманітаризацію системи освіти; прагнення до інтеграції у світовий освітній простір з одночасним збереженням традицій національної педагогіки.

У *науково-дослідницькій площині* виявлено тенденції пріоритету психолого-педагогічних досліджень у галузі вальдорфської педагогіки, розробки різних підходів до втілення вальдорфських ідей у вітчизняну освітню практику.

Деякі тенденції виокремлено в *організаційно-процесуальному аспекті*, а саме: поєднання приватної ініціативи та підтримки з боку держави; створення й розширення мережі вальдорфських шкіл, вальдорфських класів у традиційних школах; заснування громадських освітньо-культурних об'єднань, асоціацій, діяльність яких орієнтована на розвиток вальдорфської педагогіки в Україні; тісна взаємодія школи з громадськістю, суспільними інституціями; співпраця педагогів та батьків.

З огляду на *зміст вальдорфської освіти* визначено такі тенденції: спрямованість на міждисциплінарну інтеграцію; розробка власних навчальних програм, орієнтуючись на досягнення вітчизняної педагогіки; поєднання традиційних та вальдорфських форм і методів навчання школярів.

У контексті *професійної підготовки вальдорфського вчителя* встановлено тенденцію посилення уваги до професійності педагога, його орієнтації на універсальне виконання фахових функцій – як учителя, вихователя, психолога, соціального працівника тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

- Barz H., Randoll D. (Hrsg.). Absolventen von Waldorfschulen. Eine empirische Studie zu Bildung und Lebensgestaltung. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. 393 S.
- Childs G. Rudolf Steiner: his life and work. New York: Antroposophic Press, 1996. 94 p.
- Dräger J., Müller-Eiselt R. Die digitale Bildungsrevolution. Der radikale Wandel des Lebens und wie wir ihn gestalten können. München: DVA, 2015. 240 S.
- Glöckler M., Goebel W. Kindersprechstunde. Ein medizinisch-pädagogischer Ratgeber. Stuttgart: Urachhaus, 2010. 670 S.
- Hüttig-Albrecht (Hrsg.). Wissenschaften im Wandel. Zum Oberstufenunterricht an Waldorschulen. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2019. 391 S.
- Kranich E.M. Die Vorbereitung eines Lehrers für die Freien Schulen. *Zeitschrift die Kunst der Erziehung*. 1969. № 11. S.5-8.
- McAlice J. Waldorfpädagogik. *Kunst Wissenschaft und Lebenspraxis durch Anthroposophie*. Basel, 1994. S.31-32.
- Rittelmeyer Ch. Digitale Bildung – ein Widerspruch. Erziehungswissenschaftliche Analysen der schulbezogenen Debatten. Oberhausen: Athena Verlag, 2018. 184 S.

- Steiner R. *Erziehungskunst. Methodisch-Didaktisches* (GA 294). Dornach: Rudolf Steiner Verlag, 1990. 216 S.
- Steiner R. *Die Erziehungsfrage als soziale Frage* (GA 296). Dornach: Rudolf Steiner Verlag, 1991. 128 S.
- Steiner R. *Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik* (GA 293). Dornach: Rudolf Steiner Verlag, 1992. 256 S.
- Waldorf Pedagogic: Exhibition Catalogue. 44-th UNESCO Education International Conference. Geneva, 1994. 87 p.
- Wember V. *Die fünf Dimensionen der Waldorfpädagogik im Werk Rudolf Steiners*. Tübingen: Stratosverlag, 2015. 321S.
- Іонова О. М. Науково-педагогічні основи навчально-виховного процесу в сучасній школі за ідеями вальдорфської педагогіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра педаг. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». К., 2000. 36 с.
- Іонова О. М. Традиції вальдорфської школи Р. Штайнера і їх сучасне продовження. *Історія педагогіки* : навч. пос. Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2008. С.119-131.
- Іонова О.М. Рудольф Штайнер у освітньо-культурному просторі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. пр. Харків : ХДАДМ, 2011. № 6. С.60-63.
- Карлгрен Ф. Воспитание к свободе: [пер. с нем.]. М.: Парсифаль, 1995. 2-е изд. 272 с.
- Лукашенко О. М. Проблема збереження здоров'я молодших учнів у вальдорфській педагогіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» Х., 2009. 20 с.
- Лупаренко С. Є. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами вальдорфської педагогіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. педаг. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання». Х., 2008. 20 с.
- Мезенцева О. І. Соціально-педагогічні основи гармонізації виховного середовища дитини в діяльності вальдорфських шкіл: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». К., 2019. 20 с.
- Партола В. В. Проблема формування інтелектуальних умінь молодших школярів у навчальному процесі Вальдорфської школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Х., 2012. 20 с.
- Чопик Ю. Теорія і практика вальдорфської педагогіки у дослідженнях сучасних українських науковців. *Обрії*, 2014. № 1(38). С.58-60.

REFERENCES:

- Barz, H. & Randoll, D. (2007). *Absolventen von Waldorfschulen. Eine empirische Studie zu Bildung und Lebensgestaltung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften (in German).
- Childs, G. (1996). *Rudolf Steiner: his life and work*. New York: Antroposophic Press.
- Chopyk, Yu. (2014). Teoriia i praktyka valdorfskoi pedahohiky u doslidzhenniah suchasnyh ukrainykyh naukovtsiv [Theory and practice of Waldorf education in the study of modern Ukrainian scientists]. *Obrii (Horizons)*, 1(28), 58-60 (in Ukrainian).
- Dräger, J. & Müller-Eiselt, R. (2015). *Die digitale Bildungsrevolution. Der radikale Wandel des Lebens und wie wir ihn gestalten können*. München: DVA (in German).
- Glöckler, M. & Goebel, W. (2010). *Kindersprechstunde. Ein medizinisch-pädagogischer Ratgeber*. Stuttgart: Urachhaus (in German).
- Hüttig, A. (2019). *Wissenschaften im Wandel. Zum Oberstufenunterricht an Waldorfschulen*. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag (in German).
- Ionova, O. M. (2000). *Naukovo-pedahohichni osnovy navchalno-vyhovnoho protsesu v suchasniy shkoli za ideiamy valdorfskoi pedahohiki* [The scientific and pedagogical bases

- of academic and educational process at modern school according to the Waldorf pedagogy ideas]. (Abstract of Doctorate thesis, the Institute of Pedagogy of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine). Kyiv, Ukraine (in Ukrainian).
- Ionova, O. M. (2008). Tradycii valdorfskoi shkoly i yih suchasne prodovzhennia [Traditions of Waldorf pedagogy and their modern continuation]. *Istoriia pedahohiky (History of Pedagogy)*. Kharkiv : H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 119-131 (in Ukrainian).
- Ionova, O. M. (2011). Rudolf Steiner u osvithnio-kulturnomu prostori [Rudolf Steiner in the educational and cultural space]. *Pedahohika, psyholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vyhovannia i sportu (Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports)*, 6, 60-63 (in Ukrainian).
- Karlgren, F. (1995). *Vospitaniye k svobode [Education for freedom]*. Moscow : Parsifal (in Russian).
- Kranich, E.M. (1969). Die Vorbereitung eines Lehrers für die Freien Schulen. *Zeitschrift die Kunst der Erziehung*, 11, 5-8 (in German).
- Lukashenko, O. M. (2009). *Problema zberezhenia zdorovia molodshykh uchniv u valdorfskyi pedagogitsi [Problem of maintaining health in young learners in Waldorf pedagogy]*. (Abstract of candidate's thesis, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University). Kharkiv, Ukraine (in Ukrainian).
- Luparenko, S. Ye. (2008). *Rozvytok piznavalnoi aktyvnosti molodshykh shkolariv zasobamy valdorfskoi pedahohiky [Development of Junior Pupils' Cognitive Activity by Means of Waldorf Pedagogy]*. (Abstract of candidate's thesis, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University). Kharkiv, Ukraine (in Ukrainian).
- McAlice, J. (1994). Waldorfpädagogik. *Kunst Wissenschaft und Lebenspraxis durch Anthroposophie*. Basel, Switzerland, 31-32 (in German).
- Mezentseva, O. I. (2019). *Sotsialno-pedahohichni osnovy harmonizatsii vyhovnoho seredovyscha dytyny v diialnosti valdorfskykh shkyl [Social-pedagogical bases of a child's educational environment harmonization in the Waldorf school practice]*. (Abstract of candidate's thesis, Institute of Educational Problems at National Academy of Educational Sciences of Ukraine). Kyiv, Ukraine (in Ukrainian).
- Partola, V. V. (2012). *Problema formuvannia intelektualnykh umin molodshykh shkolariv u navchalnomu protsesi valdorfskoi shkoly [The problem of forming the intellectual skills of junior pupils in the learning process of Waldorf school]*. (Abstract of candidate's thesis, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University). Kharkiv, Ukraine (in Ukrainian).
- Rittelmeyer, Ch. (2018). *Digitale Bildung – ein Widerspruch. Erziehungswissenschaftliche Analysen der schulbezogenen Debatten*. Oberhausen: Athena Verlag (in German).
- Steiner, R. (1990). *Erziehungskunst. Methodisch-Didaktisches (GA 294)*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag (in German).
- Steiner, R. (1991). *Die Erziehungsfrage als soziale Frage (GA 296)*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag (in German).
- Steiner, R. (1992). *Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik (GA 293)*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag (in German).
- Waldorf Pedagogic: Exhibition Catalogue*. (1994). 44-th UNESCO Education International Conference. Geneva, Switzerland (in German).
- Wember, V. (2015). *Die fünf Dimensionen der Waldorfpädagogik im Werk Rudolf Steiners*. Tübingen: Stratosverlag (in German).

Інформація про авторів:

Іонова Олена Миколаївна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9306-5553>

Information about the authors:

Ionova Olena Mykolaivna,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9306-5553>

Доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61000

e-mail: elenaionova25@ukr.net

Лупаренко Світлана Євгенівна,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3111-5340>

Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61000

e-mail: svetlana.luparenko@gmail.com

Партола Вікторія Вікторівна,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2575-9692>

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61000

e-mail: partolav@gmail.com

5553

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodics of Teaching Natural-Mathematical Disciplines in Preschool, Primary and Special Education, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 2, Valentynivska Street, Kharkiv, Ukraine, 61000

e-mail: elenaionova25@ukr.net

Luparenko Svitlana Yevhenivna,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3111-5340>

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Educology and Innovative Pedagogy, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 2, Valentynivska Street, Kharkiv, Ukraine, 61000

e-mail: svetlana.luparenko@gmail.com

Partola Viktoriia Viktorivna,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2575-9692>

PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methodics of Teaching Natural-Mathematical Disciplines in Preschool, Primary and Special Education, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 2, Valentynivska Street, Kharkiv, Ukraine, 61000

e-mail: partolav@gmail.com

Цитуйте цю статтю як: Іонова О. М., Лупаренко С. Є., Партола В. В. Тенденції становлення та розвитку вальдорфського руху в Україні. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2021. № 50. С.75-86.

DOI: 10.34142/23128046.2021.50.07

Дата надходження статті до редакції: 16.03.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 31.03.2021 р.